

آداب السفر وأحكامه (الجمعية)

آداب و احكام مسافرت

آداب و احکام مسافرت

حمد و ستایش مخصوص خداوندی است که پروردگار
جهانیان است و درود و سلام بر پیامبرمان محمد و بر همه‌ی
اهل بیت و اصحابشان باد.

اما بعد:

آنچه در پیش رو دارید نامه‌ی مختصری در مورد آداب و
احکام مسافرت است و در آن تلاش کردیم بیشترین نکاتی را
که مسافر به آن نیاز دارد، بیان کنیم.

از خداوند می‌خواهیم آن را برای خود خالص گردانده و
آن را برای همه‌ی مسلمانان سودمند سازد.

کمیته‌ی علمی انجمن خدمت به محتوای اسلامی به زبان‌های
گوناگون

اول: آداب سفر

برای انسان مسافری که چه برای حج یا عبادات دیگری
سفر کند، لازم است نکات زیر را رعایت نماید:

۱- در انتخاب زمان سفر، وسیله‌ی سواری، و همسفر و
مسیر اگر مسیرها مختلف بود به درگاه خداوند استخاره کند،
و در این رابطه با اهل تجربه و صلاح مشورت کند، و اما در
مورد حج و عمره شکی نیست که سفر برای آن خیر است، و
روش استخاره این است که دو رکعت نماز بخواند سپس
دعاهایی که از پیامبر صلی الله علیه وسلم نقل شده را بگوید.

۲- بر حاجی و عمره‌گزار واجب است که هدفشان از ادای حج و عمره رضایت الهی و نزدیک شدن به او باشد، و از کالای بی‌ارزش دنیا و فخر فروشی و به‌دست آوردن القاب و یا ریاکاری و سُمعه برحذر باشد؛ زیرا این کار سبب بطلان عمل و نپذیرفته شدن آن می‌شود، خداوند می‌فرماید:

(قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَحْدٌ فَمَن كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا)

[ای پیامبر،] بگو: «من فقط بشری [عادی] همچون شما هستم. به من وحی می‌شود که تنها معبودتان، الله یکتاست؛ پس هر کس به دیدار پروردگارش [در آخرت] امید دارد، باید کار شایسته انجام دهد و هیچ کس را در عبادت پروردگارش شریک نسازد». [الکھف: ۱۱۰]. و در حدیث قدسی آمده است که: «أَنَا أَغْنَى الشُّرَكَاءَ عَنِ الشِّرْكِ، مَنْ عَمَلَ عَمَلًا أَشْرَكَ فِيهِ مَعِيَ غَيْرِي تَرَكْنُهُ وَشِرْكُهُ» [1]. «من بی نیازترین شریک‌ها به شرک هستم، هر کسی عملی انجام دهد که غیر من را در آن شریک خویش کند، او و شرکش را به حال خود رها می‌کنم».¹

۳- بر حاجی و عمره‌گزار لازم است که قبل از مسافرت، احکام حج و عمره را بیاموزد؛ تا اینکه واجبی را ترک ننموده و کار حرامی را انجام ندهد، پیامبر صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: «مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهُهُ فِي الدِّينِ» [2]. «هر کس

¹ روایت مسلم به‌شماره (۲۹۸۵).

که الله به او اراده خیری داشته باشد، در دین فقیهش می‌گرداند».¹

۴- بر حاجی و عمره‌گزار لازم است که مال حلال را برای ادای حج و عمره خود انتخاب کند؛ زیرا خداوند پاک است و جز پاکی را نمی‌پذیرد و زیرا که مال حرام سبب نپذیرفته شدن دعا می‌شود.

۵- توبه کردن از همه گناهان و معصیت‌ها، و اگر در حق کسی ستم روا داشته حق او را بازگردانده و از وی حلالیت بطلد، چه آن بدهی آبرو باشد یا مال و غیر آن.

۶- مستحب است که مسافر وصیت خود را نوشته و حقوق مردم بر گردن او و حقوق خود بر گردن مردم را بنویسد؛ پیامبر صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: «مَا حَقُّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ لَهُ شَيْءٌ يُوصِي فِيهِ يَبِيْتُ أَلْيَتَيْنِ إِلَّا وَوَصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ عِنْدَهُ» [3] «برای هیچ مسلمانی روا نیست که دو شب را بخوابد مگر اینکه وصیتی که نوشته در کنارش باشد».² و برای آن گواه می‌گیرد و بدهی‌هایی که دارد را پرداخت نموده و امانت‌ها را به صاحبانش باز می‌گرداند یا از آن‌ها اجازه می‌گیرد.

۷- برای مسافر لازم است که در انتخاب همسفر صالح و نیکوکار تلاش کند، و حریص باشد که همسفرش از طلاب علوم شرعی باشد؛ زیرا این کار به وی کمک می‌کند توفیق یافته و در حج و عمره خود مرتکب اشتباه نشود. همچنین به

¹ روایت بخاری به‌شماره (۲۷۳۸) و مسلم به‌شماره (۱۶۲۷).

² به روایت ابو داود به‌شماره (۴۸۳۳).

دلیل این فرموده پیامبر صلی الله علیه وسلم که می‌فرماید: «الرَّجُلُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ، فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ» [4]؛ «مرد بر دین دوست خاص و صمیمی خود است، پس باید هریک از شما بنگرد که با چه کسی دوستی صمیمی دارد»؛¹ و این حدیث پیامبر صلی الله علیه وسلم که می‌فرماید: «لَا تُصَاحِبْ إِلَّا مُؤْمِنًا، وَلَا يَأْكُلْ طَعَامَكَ إِلَّا تَقِيٌّ» [5]. «جز با مؤمن دوستی و همنشینی مکن و غذایت را جز شخص باتقوا نخورد».²

۸- مستحب است که مسافر با خانواده، نزدیکان، همسایه‌ها و دوستانش خداحافظی کند، پیامبر صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: «مَنْ أَرَادَ أَنْ يُسَافِرَ فَلْيَقُلْ لِمَنْ يُخَلِّفُ: أَسْتَوِدِعُكُمْ اللَّهَ الَّذِي لَا يُضِيعُ وَدَائِعَهُ» [6]، «کسی که می‌خواهد به مسافرت برود به کسانی که مانده‌اند می‌گوید: اَسْتَوِدِعُكُمْ اللَّهَ الَّذِي لَا تُضِيعُ وَدَائِعَهُ» یعنی: «شما را نزد خدایی به امانت می‌گذارم که امانت‌های او ضایع نمی‌شود».³ و پیامبر صلی الله علیه وسلم هرگاه یارانش می‌خواستند به مسافرت بروند به آن‌ها می‌فرمود: «أَسْتَوِدِعُ اللَّهَ دِينَكَ وَأَمَانَتَكَ وَخَوَاتِيمَ عَمَلِكَ» [7]، «أَسْتَوِدِعُ اللَّهَ دِينَكَ، وَأَمَانَتَكَ، وَخَوَاتِيمَ عَمَلِكَ» (دین، امانت و فرجام کارهایت را به الله می‌سپارم).⁴ و پیامبر صلی الله علیه وسلم به مسافرانی که از ایشان نصیحت می‌خواستند می‌فرمود: «زَوَّدَكَ اللَّهُ التَّقْوَى، وَغَفَرَ ذَنْبَكَ، وَيَسَّرَ لَكَ الْخَيْرَ حَيْثُ

1 روایت ابوداود به‌شماره (۴۸۳۲) و ترمذی به‌شماره (۲۳۹۵).

2 روایت طبرانی به‌شماره (۸۲۳).

3 روایت احمد در مسند، به‌شماره (۴۵۲۴).

4 روایت ترمذی به‌شماره (۳۴۴۴).

«مَا كُنْتُ» [8] «رَوَدَكَ اللَّهُ التَّقْوَى، وَغَفَرَ ذَنْبَكَ، وَيَسِّرَ لَكَ الْخَيْرَ حَيْثُ مَا كُنْتُ» یعنی: «خداوند، تقوا را توشه تو گرداند، گناهانت را ببخشد، و هر جا که هستی خیر را برای تو آسان سازد».¹ مردی که قصد مسافرت داشت خدمت رسول الله صلی الله علیه وسلم آمده و گفت: ای رسول خدا مرا نصیحت کن، ایشان فرمودند: «أُوصِيكَ بِتَقْوَى اللَّهِ، وَالتَّكْبِيرِ عَلَى كُلِّ شَرَفٍ» فَلَمَّا مَضَى قَالَ: «اللَّهُمَّ ارْزُوقْهُ الْأَرْضَ، وَهُوَ عَلَيْهِ السَّكْرَ» [9]. «تو را به رعایت تقوای الهی و الله اکبر گفتن در هر بلندی توصیه می‌کنم» وقتی آن مرد دور شد فرمودند: «خدا یا زمین را برای او فراخ و سفر را برای او آسان بگردان».²

۹- و با خود زنگوله و آلات موسیقی و سگ به سفر نمی‌برد، به دلیل حدیث ابوهریره از پیامبر صلی الله علیه وسلم که ایشان فرمودند: «لَا تَصْحَبُ الْمَلَائِكَةُ رُفْقَةً فِيهَا كَلْبٌ وَلَا جَرَسٌ» [10]. «فرشتگان با گروهی که در بین آنها سگ و زنگوله است، همراهی نمی‌کنند».³

۱۰- و اگر بیش از یک همسر داشت و خواست با یکی از آنها به مسافرت برود بین آنها قرعه کشی می‌کند، و هر همسری که نامش در آمد با وی به مسافرت می‌رود؛ به دلیل حدیث عایشه رضی الله عنها که فرمودند: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ سَفَرًا أَفْرَعَ بَيْنَ نِسَائِهِ، فَأَيُّهُنَّ خَرَجَ سَهْمُهَا خَرَجَ بِهَا مَعَهُ» [11]. «هرگاه پیامبر صلی الله علیه وسلم

1 روایت احمد در مسند، به شماره (۹۷۲۴).

2 روایت مسلم به شماره (۲۱۱۳).

3 روایت بخاری به شماره (۲۵۹۳) و مسلم به شماره (۲۷۷۰).

می‌خواست به مسافرت برود بین همسران خود قرعه کشی می‌کرد و هر همسری که نامش در می‌آمد با او به سفر می‌رفت».¹

۱- برای او مستحب است که در صورت امکان در آغاز روز پنجشنبه به مسافرت برود؛ زیرا پیامبر صلی الله علیه وسلم این کار را می‌کردند. کعب بن مالک رضی الله عنه می‌گوید: «لَقَلَّمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْرُجُ إِذَا خَرَجَ فِي سَفَرٍ إِلَّا يَوْمَ الْخَمِيسِ» [12]. «کم پیش می‌آمد که پیامبر صلی الله علیه وسلم در روزی غیر از روز پنجشنبه به مسافرت برود».²

۱۲- برای انسان مستحب است که هنگام خروج از منزل برای سفر و غیره دعای سفر را بخواند، و در هنگام خروج از منزل می‌گوید: «بِسْمِ اللَّهِ، تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَضِلَّ أَوْ أُضِلَّ، أَوْ أَزِلَّ أَوْ أُزَلَ، أَوْ أَظْلِمَ أَوْ أَظْلَمَ، أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ» [13]. «بِسْمِ اللَّهِ، تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَضِلَّ أَوْ أُضِلَّ، أَوْ أَزِلَّ أَوْ أُزَلَ، أَوْ أَظْلِمَ أَوْ أَظْلَمَ، أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ» یعنی: (به نام الله، بر الله توکل کردم و نیرو و توانی نیست جز با [یاری] الله، یا الله من به تو پناه می‌برم از این که گمراه شوم یا کسی را گمراه کنم؛ و اینکه خواسته یا ناخواسته در گناه بیفتم؛ و از اینکه ظلم کنم یا مورد ظلم واقع شوم؛ و

¹ روایت بخاری، به شماره (۲۹۴۹).

² روایت ابوداود، به شماره (۵۰۹۴).

اینکه مرتکب کار جاهلانه ای شوم یا دیگران در حق من مرتکب کار جاهلانه شوند).¹

۱۳. مستحب است که هنگام سوار شدن بر وسیله نقلیه، مانند: چهارپا، خودرو، هواپیما یا دیگر وسایل نقلیه، دعای سفر را بخواند و بگوید: «اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ ثُمَّ يَقُولُ: {سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ} [الزخرف: 14] اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا الْبِرَّ وَالنَّقْوَى، وَمِنْ الْعَمَلِ مَا تَرْضَى، اللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا السَّفَرَ، وَاطْوِ عَنَّا بُعْدَهُ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ، وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعَثَاءِ [14] السَّفَرِ، وَكَآبَةِ الْمُنْظَرِ [15]، وَسُوءِ الْمُنْقَلَبِ [16] فِي الْمَالِ وَالْأَهْلِ..» [17]. پاسخ: «اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ {سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ * وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ} [زخرف: ۱۴] (پاک و منزله است ذاتی که این [وسیله] را در خدمت ما گماشت و [گرنه] ما خود توان این کار را نداشتیم * و ما به پیشگاه پروردگارمان باز می‌گردیم) اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا الْبِرَّ وَالنَّقْوَى، وَمِنْ الْعَمَلِ مَا تَرْضَى، اللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرَنَا هَذَا، وَاطْوِ عَنَّا بُعْدَهُ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ، وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعَثَاءِ السَّفَرِ، وَكَآبَةِ الْمُنْظَرِ، وَسُوءِ الْمُنْقَلَبِ فِي الْمَالِ وَالْأَهْلِ» (یا الله، ما در این سفر از تو نیکی و پرهیزگاری و عملی که می‌پسندی درخواست می‌کنیم. یا الله، این سفر را بر ما آسان بگردان و دوری راه را برای ما کوتاه بفرما. یا الله، تو همراه و یاورم در سفر و جانشینم در خانواده‌ام هستی. یا الله از

1 وعثاء السفر: یعنی شدت آن. الإفصاح عن معاني الصحاح (۴/ ۲۸۴).

سختی‌های سفر و دیدن مناظر غم انگیز و پیش آمدهای ناگوار
در مال و خانواده و فرزند به تو پناه می‌آورم). 4321

و برای انسان مستحب است که تنهایی و بدون همراه به
مسافرت نرود؛ به دلیل این فرموده پیامبر صلی الله علیه وسلم:
«لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي الْوَحْدَةِ مَا أَعْلَمُ مَا سَارَ رَاكِبٌ بَلِيلٍ وَحْدَهُ»
[18]. «اگر مردم می‌دانستند در سفر به تنهایی چه
[زیان‌هایی] وجود دارد هیچ مسافری شبانه به تنهایی سفر
نمی‌کرد». 5.

۱۵- و مستحب است که مسافران شخصی را از میان خود
به عنوان امیر [یا مدیر و رهبر] تعیین کنند تا برای هم‌گرایی
آن‌ها و توافق دیدگاه‌هایشان و رسیدن بهتر به اهدافشان کمک
کند، پیامبر صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: «إِذَا خَرَجَ ثَلَاثَةٌ فِي
سَفَرٍ فَلْيُؤَمِّرُوا أَحَدَهُمْ» [19]. «اگر سه نفر از شما به قصد سفر
خارج شدید یکی را بعنوان امیر تعیین کنید». 6.

۱۶- بر ادای کارهایی که خداوند بر وی واجب نموده اعم
از انجام طاعات و عبادات و پرهیز از کارهای حرام، و
آراسته شدن به اخلاق نیک حریص باشد و به حاجیانی که

1 روایت بخاری، به شماره (۲۹۹۸).

2 روایت احمد در مسند، به شماره (۶۳۷۴).

3 المنقلب: یعنی بازگشت. الإفصاح عن معاني الصحاح (۴/ ۲۸۴).

4 بدحالی و دل شکستگی بر اثر ناراحتی. الإفصاح عن معاني الصحاح (۴/ ۲۸۴).

5 به روایت ابو داود به شماره (۲۶۰۸).

6 روایت احمد در مسند، به شماره (۱۷۷۳۶).

نیازمند کمک هستند کمک کند، و کسانی که نیازمند علم و دانش هستند را بیاموزد، و در مال و دارایی خود سخاوتمند باشد، و از مالش در هزینه‌های خود و منافع و نیازهای برادرانش استفاده کند.

۱۷- شایسته است که برای خود بسیار توشه بگیرد، زیرا امکان دارد در سفر به آن نیاز پیدا کند و برخی محاسباتش به هم بریزد.

۱۸- باید در مسافرت خوش‌رو و خوش برخورد باشد و برای شاد کردن همسفرانش تلاش کند تا آن‌ها با وی انس بگیرند.

۱۹- باید بر بی‌مهری همسفرانش و مخالفت آن‌ها با رای و نظر او صبر نموده و به نیکی با آن‌ها مدارا کند تا بینشان محترم بوده و آن‌ها وی را بزرگ بدانند.

۲۰- برای مسافران مستحب است اگر جایی اطراق کردند به هم نزدیک باشند، برخی از یاران پیامبر صلی الله علیه وسلم در مکانی اطراق نموده و در دشت و دمن پراکنده شدند، پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمودند: «إِنَّ تَفَرُّقَكُمْ فِي الشَّعَابِ وَالْأَوْدِيَةِ إِنَّمَا ذَلِكُمْ مِنَ الشَّيْطَانِ» [20]، «پراکنده شدن شما در این دشت و دمن از شیطان است»¹ و پس از آن به هم ملحق می‌شدند به‌گونه‌ای که اگر پارچه‌ای را پهن می‌کردند برای همه آن‌ها کافی بود.

¹ روایت مسلم به‌شماره (۱۷۱۸).

۲۱- مستحب است وقتی مسافر در سفر و یا غیره جایی اطراق کرد دعاهایی که از پیامبر صلی الله علیه وسلم نقل شده را بخواند: «أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ» [21]؛ «أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ»: «پناه می‌برم به کلمات کامل الله از شر آنچه خلق نموده است».^۱ وقتی این دعا را بخواند تا وقتی که از آنجا رخت بر نبسته چیزی به او گزند نمی‌رساند.

۲۲- برای او مستحب است که در بلندی‌ها الله اکبر و در سرآشویی‌ها سبحان الله بگوید، جابر رضی الله عنه می‌گوید: وقتی بالا می‌رفتیم الله اکبر و وقتی پایین می‌آمدیم سبحان الله می‌گفتیم.^۲ و هنگام الله اکبر گفتن صدای خود را بالا نمی‌برند. پیامبر صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ ارْجِعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ فَإِنَّكُمْ لَا تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلَا غَائِبًا إِنَّهُ مَعَكُمْ إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ» [23]. «به حال خود رحم کنید؛ همانا شما ناشنوا و غایب را نمی‌طلبید؛ او همراه شماست، او شنوا و نزدیک است».^۳

۲۳- و مستحب است که شب در سفر باشد و خصوصاً اول آن؛ به دلیل این فرموده پیامبر صلی الله علیه وسلم: «عَلَيْكُمْ بِاللَّجَةِ؛ فَإِنَّ الْأَرْضَ تُطَوَّى بِاللَّيْلِ» [24]. «شبانه سفر کنید زیرا زمین شب‌هنگام در هم پیچیده و کوتاه می‌شود».^۴

۱ روایت بخاری به‌شماره (۲۹۹۴).

۲ روایت بخاری، به‌شماره (۲۹۹۳).

۳ روایت ابو داود به‌شماره (۲۵۷۱).

۴ روایت احمد در مسند، به‌شماره (۱۰۷۷۱).

۲۴- و مستحب است که در سفر بسیار دعا کند؛ به دلیل این فرموده پیامبر صلی الله علیه وسلم: «ثَلَاثُ دَعَوَاتٍ مُسْتَجَابَاتٌ لَا شَكَّ فِيهِنَّ: دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ، وَدَعْوَةُ الْمُسَافِرِ، وَدَعْوَةُ الْوَالِدِ عَلَى وَلَدِهِ» [25]. «سه دعا بدون شک مستجاب خواهند شد: دعاى مظلوم، دعاى مسافر و دعاى پدر بر فرزندش».¹

دوم: طهارت و پاکیزگی در سفر

بر مسافر واجب است که به طهارت و پاکیزگی خود توجه داشته باشد، از حدث کوچک وضو می گیرد و از جنابت غسل می کند.

اگر آب به همراه نداشت یا مقدار کمی آب به همراه داشت که برای غذا و نوشیدن لازم بود، تیمم می کند.

کیفیت تیمم: تیمم به این صورت است که دستان خود را به زمین زده و با آن صورت و دو کف دستش را مسح می کند.

طهارت تیمم یک طهارت مؤقت است یعنی هر گاه آب یافت تیمم او باطل شده و باید از آب استفاده کند، اگر از جنابت تیمم کرد و سپس آب یافت باید غسل کند، و اگر از قضای حاجت تیمم کرد، و سپس آب یافت باید وضو بگیرد. در حدیث آمده است: «الصَّعِيدُ الطَّيِّبُ وَضُوءُ الْمُسْلِمِ وَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ عَشْرَ سَنِينَ، فَإِذَا وَجَدَ الْمَاءَ فَلْيَتَّقِ اللَّهَ، وَلْيُمْسَهُ بِشَرَّتِهِ» [26]. «خاک

¹ روایت بزار در مسند، به شماره (۱۰۰۶۸).

پاک، وضوی مسلمان است حتی اگر ده سال آب نیابد، اگر آب یافت تقوای خدا را پیشه نموده و به پوست خود آب بزند»^۱.

مسح بر دو خف (پاپوش) جایز است به دلیل قرآن و سنت و اجماع اهل سنت.

و برای مسح دو خُف (پاپوش) و آنچه حکم آن را دارد شرط‌هایی است:

- ۱- اینکه دو خف یا جوراب مباح و پاک باشند.
 - ۲- اینکه بر پاکی [یعنی بعد از وضو] آن‌ها را بپوشد.
 - ۳- اینکه محل فرض را بپوشانند.
 - ۴- اینکه مسح در بی‌وضویی باشد، درست نیست در جنابت و آنچه غسل را واجب می‌کند مسح شود.
 - ۵- اینکه مسح در وقتی باشد که شریعت تعیین نموده، که همان یک شبانه‌روز برای مقیم و سه‌شبانه‌روز برای مسافر است، و این مسح طبق قول صحیح از اولین باری که بعد از بی‌وضویی آن‌را مسح می‌کند شروع می‌شود و بعد از ۲۴ ساعت برای مقیم و ۷۲ ساعت برای مسافر پایان می‌یابد.
- و مسح بر آن‌ها بر اثر یکی از سه اتفاق زیر باطل می‌شود:
- ۱- آنچه غسل را واجب می‌کند پیش آید مانند جنابت که مسح را باطل کرده و باید غسل کند.

^۱ روایت بخاری به‌شماره (۱۸۰۴) و مسلم به‌شماره (۱۹۲۷).

۲- اگر بعد از مسح بر آنها، آن را بیرون آورد.

۳- اگر مدتی که شریعت تعیین نموده پایان یابد مسح باطل می‌شود.

ثالثاً: احکام قصر نماز (دو رکعت خواندن نماز چهار رکعتی) در سفر:

قصر و شکسته خواندن نماز در سفر بهتر از کامل خواندن آن است؛ اما اگر مسافر نمازهای چهار رکعتی را کامل خواند نمازش صحیح است گرچه با آنچه افضلیت دارد مخالفت کرده است.

وقتی مسافر از محدوده همه خانه‌های روستا و شهرش خارج شد می‌تواند نمازش را به صورت شکسته و قصر بخواند، و این مذهب جمهور علما است.

و اگر بعد از دخول وقت نماز به سفر رفت می‌تواند آن را به صورت شکسته بخواند، زیرا وی قبل از خروج وقت آن به سفر رفته است.

اما جمع بین نمازهای ظهر و عصر، و بین نمازهای مغرب و عشا برای مسافر در صورت نیاز سنت است، اگر در مسیر باشد و به راهش ادامه دهد. در این حالت هر کاری که برای او راحت‌تر است از جمع تقدیم یا جمع تأخیر را انجام می‌دهد.

اما اگر مسافر محتاج و نیازمند جمع کردن نبود جمع نمی‌کند. برای نمونه اگر در مکانی اطراق کند که از آنجا نمی‌رود مگر بعد از دخول وقت نماز دوم، بهتر است نمازش را به صورت جمع نخواند؛ زیرا به آن نیازی ندارد. برای همین پیامبر صلی الله علیه وسلم در حج وداع وقتی در منا سکونت گزید نمازهایش را به صورت جمع نخواند، زیرا نیازی به آن نبود.

اما نمازهای سنت، شخص مسافر همان نمازهای مقیم را می‌خواند، مانند نماز چاشت، قیام شب، وتر و ... به استثنای نمازهای راتبه ظهر و مغرب و عشاء که سنت است آنرا نخواند.

و خواندن نمازهای سنت بر روی مرکب در سفر، همانند هواپیما، ماشین، کشتی و دیگر وسایل نقلیه درست است، اما برای نماز فرض باید از وسیله سواری پایین بیاید مگر اینکه برایش مقدور نباشد.

نماز مسافر پشت سر انسان مقیم درست است، و مسافر نمازش را همانند امامش کامل می‌خواند، چه همه نماز را درک کرده باشد و چه یک رکعت از آن و یا کمتر، حتی اگر در تشهد آخر و قبل از سلام به امام برسد، و این قول درست اهل علم است.

چهارم: آداب بازگشت از حج و عمره

سزاوار است که شخص در بازگشت عجله کند و بدون نیاز به مدت طولانی در سفر نماند؛ به دلیل این فرموده پیامبر صلی الله علیه وسلم: «السَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ، يَمْنَعُ أَحَدَكُمْ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ وَنَوْمَهُ، فَإِذَا قَضَى نَهْمَتَهُ فَلْيُعِجِلْ إِلَى أَهْلِهِ» [27]. «سفر قطعه‌ای از عذاب است، که یکی از شما را از غذا و نوشیدنی و خوابش محروم می‌کند؛ پس هر وقت یکی از شما هدف خود از سفر را برآورده ساخت شتابان به نزد خانواده‌اش باز گردد»¹.

وقتی اراده کرد به شهرش بازگردد دعای سوار شدن بر وسیله سواری را می‌خواند و افزون بر آن می‌گوید: «آيُونُ تَائِبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ» [28]. «آیون تائبون عابدون لِرَبِّنَا حَامِدُونَ» یعنی: «توبه‌کار و عبادت‌کار بر می‌گردیم در حالی‌که پروردگار خود را می‌ستاییم»².

مستحب است که در هنگام بازگشت از سفر دعایی که از پیامبر صلی الله علیه وسلم به ثبوت رسیده و ایشان هنگام بازگشت از جهاد، حج و یا عمره می‌خواندند را بخواند، و بر هر زمین بلندی سه مرتبه الله اکبر گفته و سپس بگوید: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، آيُونُ، تَائِبُونَ، عَابِدُونَ، سَاجِدُونَ، لِرَبِّنَا حَامِدُونَ، صَدَقَ اللَّهُ وَعْدُهُ، وَنَصَرَ عَبْدُهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ» [29]. «لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ،

1 روایت بخاری به شماره (۱۷۹۷)، و روایت مسلم به شماره (۱۳۴۲).

2 روایت بخاری، به شماره (۴۱۱۶).

وَحَدَّهٗ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، أَيُّونَ تَائِبُونَ، عَابِدُونَ سَاجِدُونَ، لِرَبِّنَا حَامِدُونَ، صَدَقَ اللَّهُ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحَدَّهٗ» یعنی: «به جز الله معبود [به حق] دیگری وجود ندارد، یگانه است، شریکی ندارد، پادشاهی از آن اوست، ستایش مخصوص اوست، و او بر هر چیز توانا است. توبه‌کنان، عبادت‌کنان و سجده‌کنندگان و حمدگویان برای پروردگاران، باز می‌گردیم. خداوند وعده‌اش را تحقق بخشید، بنده‌اش را یاری داد و به تنهایی گروه‌ها را شکست داد».¹

و مستحب است وقتی شهرش را دید بگوید: «أَيُّونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ» [30]، «أَيُّونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ» یعنی: «توبه‌کنان، عبادت‌کنان و حمدگویان برای پروردگاران، باز می‌گردیم».² و این ذکر را تکرار کند تا وقتی که وارد شهرش می‌شود، زیرا پیامبر صلی الله علیه وسلم چنین کردند.

اگر به مدت طولانی از خانواده دور بوده شبانگاه بدون نیاز بر آن‌ها وارد نمی‌شود مگر اینکه اندکی قبل از رسیدن در شب، آن‌ها را باخبر کند؛ زیرا پیامبر صلی الله علیه وسلم از چنین کاری نهی کرده‌اند. جابر بن عبدالله رضی الله عنهما می‌گوید: «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَطْرُقَ الرَّجُلُ أَهْلَهُ لَيْلًا» [31]، «پیامبر صلی الله علیه وسلم نهی کردند از

¹ روایت بخاری، به‌شماره (۱۷۹۷) و مسلم به‌شماره (۱۳۴۲).

² روایت مسلم، به‌شماره (۷۱۵).

اینکه مرد شب‌هنگام در خانه‌اش را بگوید»¹ حکمت آن را روایت دیگر تفسیر می‌کند: «حَتَّى تَمْتَشِطَ الشَّعْثَةَ [32]، وَتَسْتَجِدَّ الْمَغِيْبَةَ» [33]، «تا اینکه ژولیده مو موهایش را شانه کند و زنی که از شوهرش دور است موهای زائد بدنش را بزند [و خودش را برای شوهرش بیاراید]»² و در روایت دیگر: «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَطْرُقَ الرَّجُلُ أَهْلَهُ لَيْلًا، يَتَخَوَّنُهُمْ أَوْ يَلْتَمِسُ عِزَّاتِهِمْ» [34]. «رسول الله صلی الله علیه وسلم از اینکه مرد شبانگاه در خانه‌اش را بگوید نهی کردند تا اینکه مبادا گمان خیانت به آن‌ها ببرد یا عیب‌هایشان را کشف کند»⁴.

مستحب است کسی که از سفر باز می‌گردد ابتدا به مسجد نزدیک خانه‌اش برود و در آنجا دو رکعت نماز بخواند، زیرا پیامبر صلی الله علیه وسلم چنین کاری کردند.

برای کسی که از سفر باز می‌گردد مستحب است که با کودکان خانه خودش و کودکان همسایه با لطف و نرمی برخورد کند، و اگر به پیشواز او آمدند به آن‌ها نیکی کند. از ابن عباس رضی الله عنهما روایت است که وقتی پیامبر صلی الله علیه وسلم از سفر مکه بازگشت پسر بچه‌هایی از طایفه

1 «الشَّعْثَةُ»: کسی که مدت طولانی موهایش را روغن نزده و آن‌ها را شانه نکرده است «الاستحداد»: استفاده از آهن [برای تراشیدن موهای زائد بدن] و «المغیبة»: زنی که از شوهرش دور است. التحرير في شرح صحيح مسلم - الأصبهاني (۲۹۲).

2 روایت مسلم، به‌شماره (۷۱۵).

3 روایت نسائی، به‌شماره (۹۰۹۹).

4 روایت مسلم، به‌شماره (۲۴۲۸).

بنو عبدالمطلب به پیشواز ایشان آمدند و وی یکی را بغل کرد و یکی را بر پشت سر خود گرفت. و عبدالله بن جعفر رضی الله عنهما می‌گوید: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ تُلْقَى بِنَا، قَالَ: فَتُلْقَى بِي وَبِالْحَسَنِ أَوْ بِالْحُسَيْنِ، قَالَ: فَحَمَلْنَا أَحَدَنَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَالْآخَرَ خَلْفَهُ حَتَّى دَخَلْنَا الْمَدِينَةَ» [35]. «هرگاه پیامبر صلی الله علیه وسلم از سفر باز می‌گشت با ما دیدار می‌کرد، با من و با حسن و حسین، یکی از ما را از جلو و یکی را از پشت سر می‌گرفت تا وقتی وارد مدینه می‌شد»¹.

هدیه دادن به سبب تأثیر آن در جذب دل‌ها و از بین بردن کدورت‌ها مستحب است و پذیرفتن آن و پاسخ آن با هدیه دیگر مستحب است، و رد کردن آن بدون مانع شرعی مکروه است؛ به همین دلیل پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمودند: «تَهَادُوا تَحَابُّوا» [36]. «هدیه دهید تا میان شما محبت ایجاد شود»² و هدیه دادن از اسباب دوستی میان مسلمانان است.

وقتی مسافر از سفر بازگشت مستحب است مردم را در آغوش بگیرد، به دلیل آنچه از پیامبر صلی الله علیه وسلم به ثبوت رسیده، همانگونه که انس رضی الله عنه می‌فرماید: «[یاران پیامبر صلی الله علیه وسلم] هر گاه با هم ملاقات می‌کردند و یا از سفر باز می‌گشتند همدیگر را در آغوش می‌گرفتند»³.

¹ روایت بیهقی در السنن الکبری به‌شماره (۱۱۹۴۶).

² روایت طبرانی در «الأوسط» به شماره (۹۷).

³ روایت بخاری به‌شماره (۳۱۱۶) و مسلم به‌شماره (۱۰۰).

و درود و سلام الله بر پیامبر ما محمد باد

فهرست

2	آداب و احکام مسافرت
2	اول: آداب سفر
12	دوم: طهارت و پاکیزگی در سفر
	ثالثا: احکام قصر نماز (دو رکعت خواندن نماز چهار رکعتی) (در سفر
14	
16	چهارم: آداب بازگشت از حج و عمره